

ВІДЗИВ

офіційного опонента

доктора філософських наук, професора Плавича Володимира Петровича

на дисертацію Петінової Оксани Борисівни

«Економічна людина у соціально-філософському дискурсі», що подана на

здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Подана до захисту дисертація Петінової Оксани Борисівни «Економічна людина у соціально-філософському дискурсі» є самостійним завершеним науковим дослідженням. У формулюванні теми чітко визначена розв'язувана наукова проблема, що полягає в обґрунтуванні та розробці стратегій дослідження економічної людини та її концептуальних інтерпретацій у соціально-філософському дискурсі.

Актуальність обраної теми вдало обґрунтована у вступі до роботи. Можна погодитися з автором в тому, що у сучасному українському суспільстві, яке спрямоване на входження і облаштування в рамках світової господарської системи, відбуваються суттєві перетворення соціально-економічного характеру. Вказані процеси актуалізують проблеми моделювання оптимальної поведінки суб'єктів господарювання на мікро- і макрорівнях. В умовах формування сучасної глобальної економічної системи актуальною є філософська проблематизація економічних знань, що включає пошуки нових форм і методів її дослідження та презентації не лише в науковому дискурсі, але і в соціально значимих контекстах.

У дисертації значна увага приділена розробці теоретико-методологічного підґрунтя соціально-філософського аналізу економічної людини у сучасному суспільстві. Так, зокрема, провідна стратегія дослідження базується на алгоритмі системного підходу в рамках параметричної загальної теорії систем. Економічна людина представлена відповідно до головних аспектів системної моделі (концептуальним, структурним, субстратним дескрипторами), дані атрибутивне і реляційне визначення поняття. Системний аналіз моделі економічної людини

дозволив позначити зв'язний список параметрів досліджуваного об'єкта. Дисертант опирається на основні положення загальної параметричної теорії систем представників одеської системної школи, зокрема, апелює до праць А. Уйомова, А. Цофнаса, Н. Бородіної. Можна погодитись з тим, що саме метод системного моделювання втілює симетричне для рефлексії співвідношення теоретичної та емпіричної форм пізнання, і, як спосіб репрезентації й інтерпретації об'єкту, його спрощена версія, дозволяє виявити специфіку феномену, що вивчається, в нашому випадку – homo economicus.

Здобувач подає економічну людину відповідно до головних аспектів системної моделі (концептуальний, структурний, субстратний дескриптори), системоутворювальною властивістю виокремлює економічно вигідну вмотивованість діяльності. Висвітлено список атрибутивних параметрів для представлення економічної людини як системи впорядкованої, субстратно-відкритої (незавершеної), структурно-відкритої (незавершеної), субстратно-немінімальної, структурно-немінімальної, стабільної, неунікальної (за субстратом), стаціонарної, неелементарної, концептуально-неточечної, структурно-неточечної, варіативної за структурою, негомеомірної, неіманентної, нецентрованої, зовнішньої, нежорсткої, нетоталітарної, розчленованої, невсецілонадійної, недетермінуючої, первинної в момент її створення, вторинної (як предмет соціальної філософії), часткової, сильної щодо субстрату, нециклічної, частково авто-регенеративної за субстратом, частково зовнішньо-регенеративної за субстратом, не-твенової. Серед емпіричних методів для дослідження страхової культури homo economicus, відношення населення до страхування в цілому та страхових накопичувальних програм залучено метод соціального спостереження, прикладний соціологічний аналіз, вивчення документів.

Слід особливо відзначити третій розділ дисертації, в якому дисертант пропонує власне бачення нової економічної людини, під якою розуміє соціально орієнтовану ринкову особистість, що характеризується високим рівнем економічної культури та екологічної свідомості, орієнтується на досягнення добробуту, високої якості життя, соціальної справедливості та захищеності, має

творчі здібності, здатна до ризику та до швидкої адаптації у змінних умовах ринку. Дійсно, можна погодитись з автором у тому, що глобалізація висуває нові виклики перед українським суспільством в аспекті формування конкурентоспроможного суб'єкта господарювання. Нова економічна людина має стати в Україні двигуном розвитку економіки, виступаючи тією рушійною силою, яка будує економічне життя суспільства в цілому. Об'єднуючись в групи, організації та з відповідними економічними інститутами, нова економічна людина є суб'єктом соціально-економічних процесів та складовою соціально-економічного розвитку. Абсолютизація власного інтересу як мотиву економічної діяльності дає можливість робити висновки про етичну сторону поведінки економічної людини, і в той же час може говорити і про відхилення її економічної поведінки від так званих «стандартів», що можуть мотивуватись симпатією до іншого, доброзичливістю, ірраціональними несвідомими потягами. Доцільність економічної поведінки може залежати і від зовнішніх факторів неринкового характеру (наприклад, екологічна катастрофа, війна, стихійне лихо, тощо). Детермінантами виникнення етичних проблем в економічній поведінці людини виступають недостатній рівень розвитку моральної свідомості, відсутність навичок етичної поведінки та етичних взаємовідносин у діловій взаємодії, чітка невизначеність та суперечливість етичних норм поведінки.

Так, в підрозділі «Глобалізація, неолібералізм та нова економічна людина в Україні: виклики часу» третього розділу автор акцентує увагу на негативних наслідках корупції, що є економічною звичкою, складовою ринкової економічної культури, соціальним явищем, що супроводжує ринкові відносини, та необхідності боротьби з нею; наголошує на морально ефективній економічній діяльності нової економічної людини: економіка має моральний вимір, людина є її творцем, центром і метою всього економічного та соціального життя. Духовне багатство нової економічної людини задає іншого поштовху раціональній економічній діяльності, максимізації корисності в рамках суспільного розвитку. Важливою складовою феномену духовності визначає почуття відповідальності за

умовах глобалізації.

наслідки економічної діяльності перед Богом, собою, своїм народом та суспільством в цілому.

Ефективним шляхом підняття національної економіки визначає соціальне підприємництво, під яким розуміє об'єднання людей в громади, які беруть на себе безпосередню відповідальність за власний економічний розвиток на місцевому рівні. Його основою визначає народний капітал, формула якого – мобілізація обігових коштів плюс раціональне використання ресурсів території та краю помножене на використання наявних можливостей у праці та професійності членів громад, що породжує велику продуктивність, якість та солідарність у спілках. Філософія соціального підприємництва в центрі розвитку розміщує економічну людину з її потребами, добробут громади, гасло солідарності, співпраці, взаємної відповідальності. На думку дисертанта, основними правилами економічної діяльності людини мають бути «10 правил ведення бізнесу А. Шептицького».

Особливий інтерес, на наш погляд, представляє останній розділ дисертації «Соціогуманітарні габітуси економічної людини», в рамках якого розглядається специфіка економічної культури, соціалізації, освіти та виховання. Автор робить висновок про те, що соціально-економічні зміни в Україні, шлях та орієнтація на розбудову соціально-орієнтованої ринкової економіки ставлять перед суспільством завдання сформувати у молоді ринкову економічну культуру, сучасна нова економічна людина повинна володіти необхідними економічними знаннями, вміннями, навичками, досвідом, мати високий рівень страхової культури, вміти здійснити розумний економічний вибір, вміти ефективно використовувати ресурси, бути економічно активною, виражати індивідуальну самостійність в процесі прийняття рішень, в організації виробництва, в особистій відповідальності за результати своєї економічної діяльності. У сучасному суспільстві України саме економічна культура, разом з економічною освітою, науковими дослідженнями та іншими чинниками соціально-економічної інфраструктури виступає одним із домінуючих факторів економічного прогресу в умовах глобалізації.

Аналізуючи економічну культуру, дисертант систематизує та інтегрує наявні підходи та представляє узагальнено її структуру: за рівнями (економічні знання, економічні почуття, моделі економічної поведінки; рівень трудової етики, рівень професійного, наукового, інструментального та спеціалізованого знання, рівень норм та нормативної регуляції поведінки; культура виробництва, культура розподілу, культура обміну, культура споживання) та базовими елементами (економічні цінності та ідеали, економічні норми, економічні звички й рутини, економічні звичаї, економічний досвід, економічні стереотипи, економічні знання, економічна свідомість, яка включає економічні емоції та почуття, економічні уявлення та економічне мислення, економічні мотиви, норми, цінності та інтереси).

Тема дисертації відповідає формулі спеціальності «соціальна філософія та філософія історії» і даному напрямку досліджень. Тема дисертації входить у науковий тематичний план кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання».

Об'єкт і предмет дослідження позначені вірно. Мета дисертації чітко вказує на те, які результати повинні бути досягнуті. Задачі, поставлені автором, відповідають науковій проблемі та вирішуються на основі значного масиву як українських, так і перекладних джерел філософського, економічного, соціологічного та психологічного змісту. Правильно обрані і змістовно описані методи дослідження.

Чітко сформульовано наукову новизну роботи, суть якої, передусім, полягає у тому, що вперше здійснена концептуалізація поняття «економічна людина» в соціально-філософському дискурсі на матеріалі поліконтексних інтерпретацій та представлено розгорнуте теоретичне обґрунтування стратегій її дослідження. Зокрема, визначено евристичний потенціал моделювання складних об'єктів для пізнання системи диспозицій, що породжують і структурують практику суб'єкта економічної діяльності в сучасному суспільстві та його представлення (тобто

імені К. Д. Ушинського»; в рамках наукового проекту «Освіта та економіка: у пошуках діалогу»; захищались на сертифікатній програмі УКУ «Християнин перед суспільними викликами часу», використовувались в навчальному процесі; окремі аспекти дослідження були апробовані на лекціях, семінарах та презентаціях Школи менеджменту, бізнесу та економіки «WAVE Odessa Business School» і страхового брокера «Starlife» (м. Одеса, м. Київ), застосовувались в особистій практиці фінансового консультування населення з питань убезпечення життя. Крім того, результати дослідження було оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, філософських читаннях, форумах та конгресах.

Основні положення дисертації викладені в 125 публікаціях автора. Особливо хочемо відзначити прикладний аспект дослідження, адже дисертант має 4 акти впровадження результатів дисертаційного дослідження – в освітньому процесі та науковій діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеського національного економічного університету, Школи менеджменту, бізнесу та економіки «WAVE Odessa Business School» та ТОВ «Starlife».

Таким чином, можна констатувати, що подана дисертація збагачує українську соціально-філософську думку, глибина і якість обґрунтування висновків дозволяють оцінити роботу як достовірне, самостійне, закінчене творче дослідження.

Аналіз дисертаційного дослідження О. Б. Петінової дозволяє визначити деякі недоліки:

1. В умовах дослідження економічної людини в сучасному суспільстві слід було приділити увагу особливостям страхової культури, яка має значне аксіологічне, економічне й екзистенційне навантаження. Уточніть, будь-ласка, які це особливості?
2. Враховуючи справедливість судження дисертантки щодо створення умов до справедливого зростаючого національного доходу як сукупного результату економічних зусиль всіх економічних суб'єктів, слід визначити і дати пояснення:

чи націлена на рівноважний розподіл національного доходу олігархічна модель управління державою, що склалася в Україні? І як це відображається на поведінці економічної людини?

3. Заслуговують на увагу, але потребують більш конкретного висвітлення питання конкурентоздатності нової економічної людини як економічного суб'єкта в умовах глобалізаційних процесів в Україні.

4. Згідно з результатами дослідження, у системі цінностей сучасної молоді провідне місце відводиться матеріальному добробуту, а творчий розвиток та естетика втрачають свою актуальність. І тоді виникає питання: як з цим боротись в сучасних умовах?

5. В дисертаційному дослідженні виокремлюються об'єктивні та суб'єктивні фактори формування психологізованої економічної людини. Уточніть, будь-ласка, що це за фактори, і чи перекликаються вони з умовами?

6. У другому підрозділі «Глобалізація, неолібералізм та нова економічна людина: виклики часу» третього розділу Ви говорите про нову економічну людину, формування якої має стати відповіддю на виклики глобалізації. Чи розрізняєте Ви при цьому інтернаціоналізацію, глобалізацію та транснаціоналізацію?

7. Як Ви зазначаєте в тексті, системоутворювальною властивістю економічної людини є економічно вмотивована поведінка. Відповідно, в контексті глобалізації категорія грошей також займає провідне місце, адже однією з характерних рис глобалізації є інтенсивне зростання ролі фінансового сектору. Криптовалюту сучасні фінансисти визнають золотом XXI століття. І на наш погляд, якщо ви говорите про економічну людину, то слід було торкнутися і цього аспекту. Яка Ваша позиція з цього питання?

Проте, перераховані позиції не знижують теоретичної і практичної значущості роботи в цілому. Висновки, зроблені автором у результаті проведеного дослідження, переконливі. Здобувачеві притаманні достатні навички наукової аргументації й дослідницької роботи. Мова і стиль дисертації відповідають вимогам до робіт наукового характеру.

Автореферат дисертації відповідає п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів».

Дисертація Петінової Оксани Борисівни «Економічна людина у соціально-філософському дискурсі» відповідає Наказу МОН «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» № 40 від 12.01.2017р. та п. п. 9, 10, Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», тому її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Доктор філософських наук,
професор, Заслужений діяч науки та техніки України,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

В. П. Плавич

